

OM MAKROHISTORIENS EPISTEMOLOGI OG METODOLOGI: EN SKISSE

Av Johan Galtung

Professoratet i konflikt- og fredsforskning, Universitetet i Oslo,
Institut Universitaire d'Etudes du Développement, Genève,
Goals, Processes and Indicators of Development Project,
UN University

Det er neppe fruktbart å anta at det er noe spesielt ved makrohistorie som skulle tilsi noen spesiell form for epistemologi eller metodologi. At emnet er kontroversielt blant historikere (mikro- og mesohistorikere) er ikke tilstrekkelig til å tilsi noen spesiell tilnæringsmåte til dette feltet, for det kan også ha andre årsaker enn de mer grunnlagsteoretiske. To slike mulige årsaker vil bli kort skissert i det følgende.

For det første er det en motsigelse mellom makrohistorien og en historiker-rolle som iallfall inntil nylig har vært viktig, og kanskje særlig i et usikkert land med forholdsvis nyvunnet uavhengighet som Norge: rollen som produsent av nasjonal forståelse, blant annet ved å skrive lærebøker for skole og folkebøker for de tusen hjem. Det ville være vulgært å hevde at dette er det samme som å produsere glansbilder av nasjonen; det er fullt forenlig med kritisk forskning og forståelse. Men det ligger i perspektivet en romlig forkortning, en sammentrekning rundt det nasjonale som i hvert fall vil virke begrensende på romperspektivet i makrohistoriske bestrebelser. Men hva med tidsperspektivet, ville man ikke i hvert fall stå fritt til å lage makrohistorie for nasjonen, for staten, for landet?

Til det er for det første å si at dette ikke nødvendigvis er gode enheter for en slik analyse. Men det er en annen grunn som er viktigere: historikernes rolle som produsent av nasjonal identitet forutsetter ikke nødvendigvis at han skal trekke en gloriøs fortid fram i lyset, men vel heller ikke at han skal love en framtid i fornedrelse? Og det er vanskelig å bedrive makrohistorie uten før eller senere å komme til slike perspektiver: det viser allerede de store som har arbeidet innen feltet. Ibn Khaldoun i sin Muqaddimah, Karl Marx og Friedrich Engels,

Pitirim Sorokin i Social and Cultural Dynamics, Arnold Toynbee i A Study of History, for ikke å snakke om Oswald Spengler i Die Untergang des Abendlandes hvor det er påtrengende klart i selve titelen: de lover alle undergang. Riktignok er det også løfter om at noe skal oppstå, men bare Khaldoun produserer et løfte om gjenoppståelse fordi hans teori er syklisk. ¹⁾

Marx og Engels lover en ny sosial formasjon med en ganske annen logikk enn den nåværende og ganske annen ledelse; Sorokin stiller i utsikt en helt ny "mentalitet", langt mer innadventd, mer lik et kloster; Toynbee og Spengler er mindre spesifikke. Og i det ligger naturligvis en mulighet: man kan være makrohistoriker, opp til idag, uten å ta noe skritt inn i fremtiden. Men hvis man ikke tar det skrittet bortfaller vel kanskje noe av poenget med makrohistorien, å produsere samtidforståelse ved hjelp av påstått innsikt i "de lange linjer", også linjer trukket langt nok inn i fremtiden til å virke oppmuntrende eller skremmende.

Men kunne man ikke ha andre former for makrohistorie, med ekskursjoner inn i fremtiden, men mindre pessimisme-skapende for de som håper på status quo med litt kvantitativ vekst? Teoretisk jo, men det synes som om dette ville stride mot en "makrohistoriens første lov": intet varer evig, det blir til, vokser, modnes, løses opp av indre og ytre motsetninger, det dør. Om det så "føder" en etterfølger eller "gir plass til" en etterfølger kan diskuteres; livssykluskurven er kanskje til og med en tautologi fordi dette "det" som vi studerer når vi studerer the human condition i vid forstand har det samme livsforløp som en organisme. Produksjon av kriseinnsikt, til og med krisestemning, kan virke sterkt ansporende; produksjon av døds-visshet stiller i en annen klasse spesielt når de enheter vi studerer er bærere av vår arv, våre etterfølgere, av det lille vi etterlater oss av sosiale og biologiske spor.

Den andre mulige årsak til at hele emnet er så kontroversielt er langt enklere: makro-historie er vanskelig. Dermed er det ikke sagt at ikke også mikro- og meso-historie kan være meget vanskelig; å gjøre noe godt er alltid vanskelig pr. definisjon. Men det er en spesiell vanskelighet som hefter ved makro-historie: emnet er så enormt at det trosser alle forsøk på grenseoppgang. Man må enten være polyhistor, bokstavelig talt, som Toynbee, eller gå inn

i makrohistorien med en dristig og fruktbar hypotese som den unge Marx. (Den gamle Marx var vel i tillegg også en polyhistor, for i mellomtiden hadde han vært gjennom meget - og ikke bare bøker - for å finne belegg for hypotesen og dens modifikasjoner.) Naturligvis betyr ikke dette at feltet er lukket for alle som ikke stiller i Toynbee- eller Marx-klassen. Etter som epistemologi og metodologi utbygges vil det oppstå klarere regler for hvordan man arbeider i feltet, klarere forskrifter så å si. Dette vil alltid virke tiltrekkende på større rekruttering til feltet, og kanskje dermed appellere til noe dypere lag i talenthierarkiet. I dette ligger det en mulig trussel, fordi det dypt inspirerte kan bli erklært uvitenskapelig etter makrohistoriens egne prinsipper, ikke etter mindre relevante mikrohistoriske prinsipper. Slike finnes, for eksempel det strenge bud, og de fine regler, om kildekritikk; eller forestillingen om at en historikers oppgave ihvertfall i noen grad er å gjenskape historien slik den ble opplevet av de som levde den. Makrohistorie bør nok i noen grad forankres i verker som er basert på en god kildekritikk, men det andre prinsippet taper mening i makrohistorisk sammenheng.

På dette punkt kan det kanskje være nyttig med en distinksjon mellom to former for makrohistorie: en ideografisk og en nomotetisk. Den ideografiske form beholder forestillingen om sammenheng i tid, rom og tema, men utvider tid og rom langt utover det vanlige. Capitalism and Material Life 1400-1800, et av Fernand Braudel's uhyre inspirerende verk, angir tid og tema meget tydelig allerede i titelen; men hva med rom? Det nevnes ikke, for det er hele verden, intet mindre. Men det er kanskje mer de mange småinnsikter enn de store hypoteser som preger verket ²⁾ - det siste er kanskje hva makrohistorikere presterer i sin ungdom, det andre etter at enorm lesing og gjennomleving av fortid, samtid og visjoner av fremtid både har skapt skepsis overfor universelle hypoteser og tilstrekkelig grunnlag for den ideografiske utfylling av alle slags detaljer.

Den nomotetiske form har ingen illusjon om å gi et noenlunde sammenhengende bilde. Den dirigeres av sentrale hypoteser som virker utpekende på tid-rom-tema tripler. En hypotese, for å ta et eksempel, som kan virke tiltrekkende på imperieteoretikere kan formuleres slik: "når et imperium går mot undergangen, blir perio-

lene for effektiv maktutfoldelse pr. regime kortere og kortere" - for konger, konger, presidenter, statsministre, regjeringer eller hva de måtte kalles.³⁾ Begrunnelsen kunne være enkel: jo mer man nærmer seg slutten, jo vanskeligere blir det å finne på noe nytt som både kan legitimeres innenfor det gamle paradigma, og kan virke effektivt problemløsende - én av disse to kan man muligens klare, ikke begge. Hypotesen dirigerer oppmerksomheten henimot en rekke punkter i verdens tid-rom kontinuum. Et univers av imperier må defineres, så får man enten undersøke alle, eller ta et utvalg ifølge vanlig utvalgsmetodikk, og så bruke regimelengde og avstand fra sammenbruddpunktet eller perioden som hovedvariabel for å teste hypotesen om positiv korrelasjon. Man kan også gjøre det enklere ved å dele tidsvariablen i to: "normalperioden" og "nedgangsperioden", og så regne ut gjennomsnittslengden av regimene for hver periode, osv. Det er neppe nødvendig å føye til at en slik hypotese nok er prøvbar, men neppe særlig dristig (det er gjerne en viss motsetning mellom disse to krav til hypoteser). Her er ikke noe av den unge Marx' fabelaktige dristighet i sitt hypotesevalg: at det er samme type motsetning som dirigerer alle vesentlige overganger fra en sosial formasjon til en annen, en motsetning mellom produktivkrefter og produksjonsforhold.⁴⁾

Det er viktig ikke å betrakte disse to formene for makrohistorie som en dikotomi: her er plass for et kontinuum mellom ekstreme forankringspunkter for denne dimensjonen. I praksis vil vel all makrohistorie ha elementer av begge idealtyper; blandingsforholdet vil være en funksjon av forskernes interesser og evner. To eksempler fra egen forskning kan illustrere dette.

Hvis man tar hele verdenshistorien som sitt utgangspunkt, uten grenser i tid og rom, vil man naturlig søke etter holdepunkter, definert som bruddflater i tid og rom, heterogene overbruddene, relativt homogene - relativt i forhold til brudd-kløftens størrelse - på begge sider av bruddene. I tid taler man om epoker, i rom om sivilisasjoner (som ikke skal forveksles med det kartografiske begrep "verdensdel", eller "(sub)kontinent"; et temmelig unyttig begrep i makrohistorisk foeskning). Hvis man innskrenker seg til den siste promille, noen tusen år bare, av vestlig historie

later det til at de fleste er enige om at inndelingene "antikken/middelalderen/moderne tid" og "slavesamfunn/føydalsamfunn/kapitalistisk samfunn" med de to store transformasjoner mellom dem er meningsfylt. Enkelte vil legge mer vekt på "den industrielle revolusjon" enn på "renessansen" som overskrift over den andre transformasjonen (det er også den gode mulighet å legge vekt på begge to). Tilsvarende, hvis man innskrenker seg til den euro-asiatiske landmasse synes skillet oksiden/orient å være meningsfylt, spesielt hvis man ser det som et kontinuum fra det ekstremt oksidentalske til det ekstremt orientalske (eksemplifisert ved protestantisk kristendom via islam og hinduisme og mahayana buddhisme). Makrohistorisk forskning vil være tiltrukket av slike makro-skiller og vil før eller siden komme til et interessant spørsmål: er epokene de samme i forskjellige sivilisasjoner, for eksempel i oksident og orient? Umiddelbart vil forsøket på å gå inn i orienten med oksidentalske epoke-begreper for å gjenfinne dem virke som et eksempel på å produsere universalhistorie ut fra vestlige premisser, altså "oksidentalisme". Det forhindrer ikke at det alltid vil være interessant som arbeidshypotese, og kanskje enda mer interessant om slike forsøk ble gjort på et mer symmetrisk grunnlag, for eksempel med kinesiske forskere som prøver å gjenfinne trekk ved kinesisk historie hos oss.

Imidlertid synes ikke forsøket å være særlig vellykket: kinesisk, og for den saks skyld også indisk, kanskje også japansk historie synes å ha mindre markante transformasjoner og epokedannelse. For argumentasjonens skyld la oss akseptere dette, og samtidig akseptere forestillingen om at det også var fundamentale likhetspunkter mellom "antikken" og "den moderne tid": begge var sterkt ekspansive, begge var (derfor) i stor grad basert på slaver (mens middelalderen var mer basert på de stedbundne og jordbundne livegne av forskjellige typer), begge var markant individualistiske (mens middelalderen var mer kollektivistisk og mer anonym), osv. Sett at man derved kommer frem til den tanke at middelalderen, definert fra slutten av Roms storhetstid frem til korstogene snarere enn som perioden mellom det vestromerske rikets endelige fall og de store oppdagelser, er en slags orientalsk lomme i oksidentens historie. Hvordan kan man, forsøksvis, sammenfatte alt dette?

For å sammenfatte det må sivilisasjoner og epoker karakteriseres,

og det er her kosmologibegrepet kommer inn. Kosmologien er en abstraksjon; det er intet akseptabelt metodekriterium at den skal kunne gjenfinnes hos de som lever sivilisasjonen og/eller epoken. Det er ikke en gang et kriterium at de skal kunne gjenkjenne den, enn si erkjenne den - blant annet fordi det alltid vil kunne virke skremmende å bli stillet overfor noe som pretenderer å være, i telegramstil, en slags kode for deres materielle og ideale liv (idé-livet i vid forstand, ikke det ideelle i betydningen det normative, modellen). Det er ikke umulig at man ser kosmologien best på avstand, som den felles nøkkel som preger slike store makrohistoriske enheter. Stikkordmessig blir kosmologien de grove og dype trekk som det materielle og det ideale liv har felles, en dyp-struktur for det første og en dyp-ideologi for det andre. En sivilisasjon uten en kosmologi er ikke noen sivilisasjon; den ville være uten styring, en samling elementer tilfeldig brakt sammen uten noen indre sammenbindende logikk. Naturligvis finnes det også sub-kosmologier og individuelle kosmologier, og det finnes (kanskje) en kosmologi for hele menneskeheten til alle tider (men for å se den best burde man antakelig ikke være en homo sapiens). Vårt sikte her ligger imidlertid på mellomnivået mellom disse plan.⁵⁾

La oss nå konstruere to kosmologier som nyttige hjelpemidler, og kalle dem "ekspansiv/sentrifugal og "kontraktiv/sentripetal". Vi krever da av kosmologiene at de skal gi et slags svar på ihvertfall fem spørsmål: hvordan er rommet? tiden? forståelsen? forholdet mellom mennesker? og forholdet mellom mennesker og natur? Her er noen slike svar: ⁶⁾

<u>Spørsmål</u>	<u>Ekspansiv/sentri- fugal</u>	<u>Kontraktiv/sentri- petal</u>
Hvordan er rommet?	Sentrum og periferi med oss i midten	Hver del er et sentrum, vi som alle andre
Hvordan er tiden?	Paradis-fall-mørke- tid-oppklaring-krise- paradis sortering av det onde fra det gode, Big Bang	En uendelig rekke kontradiksjoner som bygges opp og oppløses alt er motsetnings- fylt, intet rent ondt eller godt
Hvordan er forståelsen?	lineære, bilaterale årsak-virkning sammenbinding av dem i deduktive teorier	sirkulære sammen- henger, alt virker på alt sammenbinding av dem i holistisk forståelse
Hvordan er forholdet menneske-menneske?	vertikalt, individuelt kompetitivt	vertikalt, kollektivt innordnende, samarbeidende
Hvordan er forholdet menneske-natur?	mennesket over naturen- herredømme	mennesket som en del av naturen, partnerskap

Tesen er nå nettopp ikke at venstre kolonne gir det oksidentalske og høyre kolonne det orientalske svar. Tvert imot er tesen at begge kosmologier finnes både i oksident og orient, og at det antakelig finnes en rem av begge i alle menneskelige kosmologier (og at det er grunn til at mennesker kjenner hverandre igjen over store distanser i tid og rom og kan "oversette" handlings-
språk fra og for og til hverandre). Tesen vil være at sammen-
setningen er forskjellig, at dette yin/yang som tabellen innbyr til skaper et hele, men på forskjellig måte i de to sivilisasjoner.

Mer presist er tesen at i orienten er begge tendenser, det passive yin og det aktive yang, integrert på en relativ balansert måte innenfor det enkelte menneske; i oksidenten er det mer polarisering mellom yin-mennesker og yang-mennesker. Samfunnet som helhet har en viss balanse, men denne balansen er en abstraksjon ettersom en av gruppene har mer makt enn den andre slik at den dominante kosmologi blir den dominante klassens kosmologi.⁶⁾

Denne betraktningsmåten er i hvert fall forenlig med en del observasjoner av makrohistorisk art.

For det første ville identifiseringen av oksident/orient med de to kolonnene i tabellen gi en karikatur, mens den "modellen", basert på forestillingen om en sammensetning av motsatte elementer, stemmer bra med en generell observasjon orient gjerne gjør om oksident: mangelen på balanse. Komponentene er de samme, sammensetningens variasjon gir allikevel tilstrekkelig basis for karakteristikken av forskjeller i rom.

For det annet: det gir også et grunnlag for karakteristikker av forskjeller i tid, og forskjeller mellom forskjellene i de to sivilisasjoner. Hvis oksidenten karakteriseres av sin dominante klasse, da vil en epoke vare så lenge denne dominante klasse kan handle etter sitt énsidige program, enten det nå er ekspansivt eller kontraktivt, men ikke lenger. Ensidigheten vil gi gevinst til å begynne med, så vil den slå tilbake, for eksempel fordi en énsidig ekspansiv kosmologi vil tære for hardt både på indre og ytre proletariat og på natur. En énsidig kontraktiv kosmologi vil ikke gi tilstrekkelig merverdi til eliten i et samfunn som også i dette fall er vertikalt (om enn vertikaliteten legitimeres annerledes i en kollektivistisk enn i en individualistisk sammenheng - for eksempel fordi man er nærmere herren eller Herren til kollektivet, snarere enn fordi man er "dyktig" og derfor fortjener belønning).⁷⁾

Konklusjonen blir altså at man vil forvente store svingninger i oksident, små i orient, ettersom forskjellige grupper får makt. Men hvilke grupper? Her må man da spesifisere og konkretisere for at det hele skal kunne få et innhold som ikke er for generelt til å bli uinteressant. Så sett at man sier følgende: i den "antikke" og "moderne" periode er det den ekspansivt/sentrifugale

Kosmologi som er dominant, og den finnes 8)

mer hos	enn hos
menn	kvinner
middel-aldrende	unge og gamle
folk i byene	folk på landet
folk i industri	folk i landbruk
folk i sentrumsstrøk	folk i periferistrøk
folk med høy utdanning	folk med lav utdanning
folk med høy inntekt	folk med lav inntekt
folk med høy posisjon	folk med lav posisjon

Hvis dette er et brukbart utgangspunkt, så skulle det ha konsekvenser. For eksempel, man skulle forvente at det er svingninger i den relative makt i den forstand at menn har mye mer makt enn kvinner i de mer ekspansivt/sentrifugale periodene, og at kvinner haler innpå i makt i de mer kontraktivt/sentripetale periodene fordi disse periodene svarer bedre til den kosmologi de er bærere av, dels som dypideologi, dels som dypstruktur i de strukturer kvinner da er i sentrum av: mikrostrukturer, rundt barn og familie.⁹⁾

Tilsvarende skulle makten eller selve sentrum i samfunnet spilles over fra byer og tettsteder generelt til landet og småstedene, med det resultat at byene mister sin posisjon og reduseres i størrelse, for så å vokse igjen og øke sin makt ved overgangen fra kontraktiv til ekspansiv fase. Og det samme skulle gjelde for industriproduksjon vs. landbruksproduksjon, og som resultat av det: for tertiærnæringene. Etersom de er knyttet til makro-systemer, for å administrere og kontrollere dem, og for å distribuere og fordele, skulle de være størst i ekspansiv periode, så kontrahere, og så ekspandere igjen. Kort sagt: en teori om at ekspansjon er knyttet til sentralisering med vekst av byer og en materielt ikke-produktiv elite, og at kontraksjon er knyttet til desentralisering, til spredning av sosial makt. I sin alminnelighet vil man ikke forvente at dette som dypideologi ville være knyttet til folk med høyest posisjon (og utdanning og inntekt), men til de lavere plassert langs slike akser. Men her som alltid ellers må man være varsom: én ting er hvilken ideologi en gruppe har når samfunnets dominante posisjoner er fylt og kanalene dit opp er blokkert; noe ganske annet hvilke ideologier som kan formes dersom mulighetene endres.

Hvis man arbeider med tre faser i vestlig makro-historie, leder man altså til hypoteser om langtidskurver formet som en U eller en omvendt U, f.eks. for byers størrelse (store-små-store) og antall politiske enheter (få-mange-få.¹⁰) Jo mer ekspansiv kosmologien, desto mer vil de sterke absorbere de svake, naturligvis med en basis i sterke byers maktkonsentrasjon). Slike hypoteser er mer interessante enn de tre viktigste konkurranter blant kurveformer som brukes av makro-historikere: organismekurven med dens vekst og fall, den logistiske kurve som konvergerer mot et metningspunkt, og den eksponensielle kurve som bare skyter i været som kapitalvekst under rente og rentes rente (men uten noen systemkrise). De to første kan man forresten i noen grad eliminere som former med mer enn begrenset ytelsesevne: hvis den logistiske kurve var, så å si, den historiske form ville det være mindre dynamikk i historien enn det synes å være (for mange fenomener ville ha nådd, eller være nær inntil, sitt metningspunkt), og hvis den eksponensielle kurve var formen ville det være for mye dynamikk, for lite konstans. Men hva med vekst og fall formen, har vi ikke sagt at den nesten er en tautologi for den type fenomen vi studerer? Jo, og den gir både dynamikk og konstans, og kan også sees som komponenter i de tre andre kurvene. U-kurvene er vekst-fall-vekst kurver. Men hvert fall-fenomen er samtidig et vekst-fenomen: istedetfor å tale om byenes forfall, kan man tale om landsbygdas vekst. For vekst-fenomenene har den eksponensielle kurve også en viss gyldighet, og den logistiske ved å legge vekt på hindringer, metningspunkt m.m.

Man kan kanskje si det slik: den ekspansive komponenten i kosmologien ser veksten som det naturlige, det normale; den kontraktive ser det som unormalt og befestelsen av, og kontrollen over det nære, innbefattet familien og selvet, som det sentrale. Hvis disse kosmologiene er skjevt fordelt i samfunnet, som antydnet, vil antikken og den moderne tid være preget av sterkt utadrettede strukturer, f.eks. i veinett og handelssamkvem, for ikke å snakke om militær atferd, og ideologiene vil tendere henimot å rettfærdiggjøre alt dette, f.eks. med misjonsforestillinger av forskjellig art. Men mot-kosmologien vil også ligge latent i samfunnet, og vil kunne trekkes på når den dominante kosmologi leder samfunnet mot et bristepunkt og den utfordringen som ligger i dette ikke lenger kan oppløses med de midler, strukturelle og ideologiske,

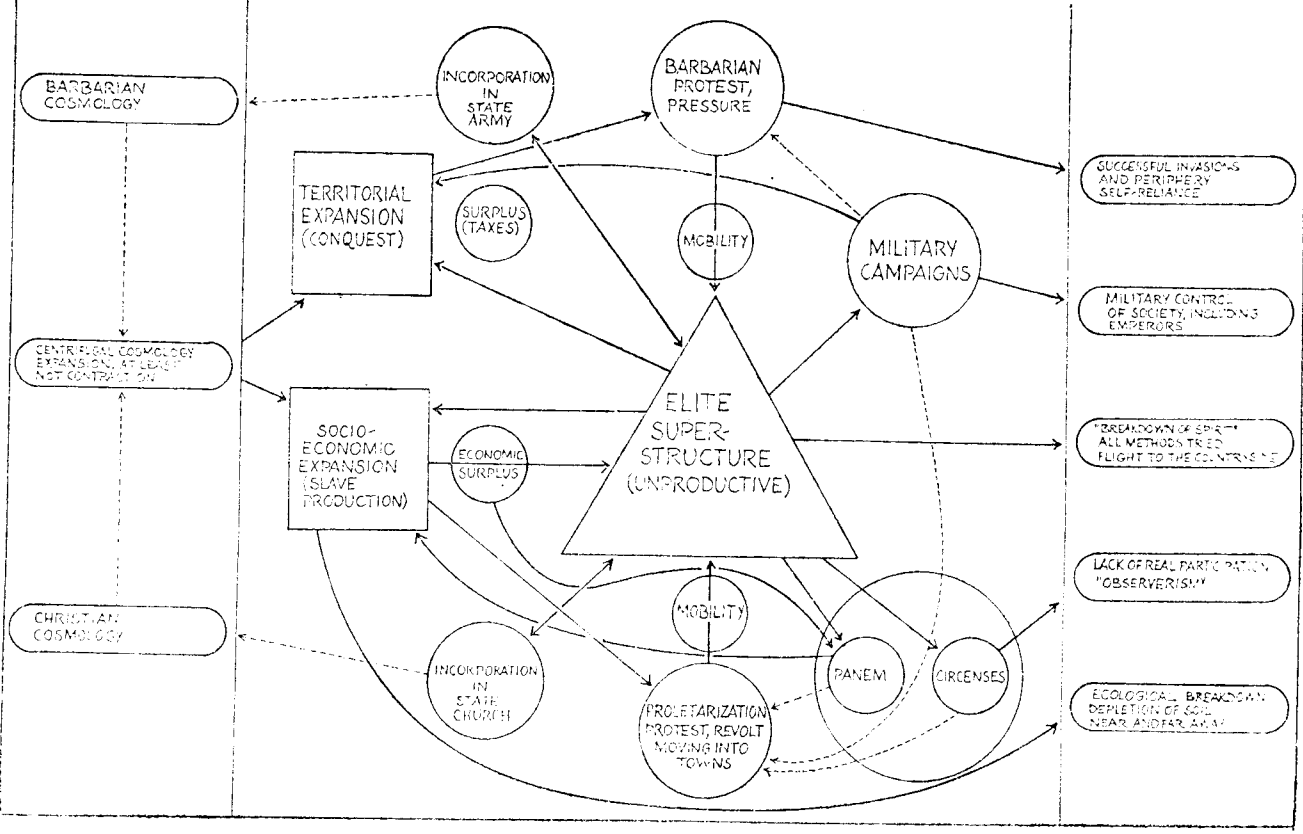
som kan finnes innenfor den bestående kosmologi. Da kommer transformasjonen, en ny kosmologi kommer opp på samfunnets overflate, dels båret oppe av nye krefter, dels av gamle krefter kloke nok til å se og tyde skriften på veggen i tide, samtidig som det selvsagt også vil være noen som vil prøve å fortsette det gamle spill. Således skulle middelalderen ha et tyngdepunkt av eliter som arbeider innenfor en sentripetal ramme, med de mange små sentra, men også en gryende opposisjon, kanskje særlig blant de unge, med langt mer ekspansive interesser. Og over dette et lag som fortsatt bygger imperier og universelle systemer og fortsetter med det gjennom hele middelalderen. Tesen vil være at dette er en superstruktur uten de røtter i en sosial formasjon gjennomsyret av ekspansiv kosmologi som man kan finne i antikken og den moderne tid. Tilsvarende finnes det (selvsagt) i moderne tid innad-lukkede mikrosamfunn, f.eks. klostre og selvforsynte landsbyer - men de er marginale i forhold til det egentlige samfunn.

For Kina og Japan har vi altså ingen tilsvarende U-kurve hypotese: begge samfunn er, ifølge denne tankegang, basert på en mer balansert kombinasjon av de to grunn-kosmologier. Men det betyr også at de ikke, som det oksidentalske, har en reserve-kosmologi å falle tilbake på, et nytt sett av måter å gjøre ting på og å tenke på. Det ligger derfor nær å tro både at oksidenten i sin ekspansjonisme vil være mer av en trussel mot resten av verden enn orienten; og at oksidenten vil ha noe å falle tilbake på når den har gått for langt, samtidig som orienten vil kunne oppleve et mer totalt sammenbrudd når den virkelig trues og blir enda mer desperat.¹¹⁾

Det er noe av dette som eksplorerer nærmere i det andre eksemplet som her skal trekkes frem: en sammenlikning mellom det romerske imperiums nedgang og undergang og den vestlige imperialismens situasjon idag.¹²⁾ I de to diagrammene kan grunndraget i tankegangen avleses: det er den ekspansivt/sentrifugale kosmologi med dens sentrum-periferi tema og dens sosiale vertikalitet og individualisme. Hvordan disse to kombineres er klart nok: territorial ekspansjon med sosial/økonomisk befestning og utdyping går hånd i hånd med veksten av en materielt uproduktiv elite som er knyttet til ekspansjonen, dels ved å leve av dens frukter, dels

THE DECLINE AND FALL OF THE ROMAN EMPIRE
AN HYPOTHETICAL FLOW CHART

→ POSITIVE EFFECT
- - - - - NEGATIVE EFFECT

21 6 12

ved å erobre og administrere og forsvare ekspansjonen. I denne prosessen skapes det da et ytre og et indre proletariat (ikke nødvendigvis i marxistisk forstand), og en stor del - stadig økende skulle man tro - av elitens ressurser vil gå med til å kontrollere dem på forskjellige måter: ideologisk, gjennom belønning og gjennom voldsutfoldelse. Her er det da et klart grunnlag for en balanse: det blir stadig dyrere å holde proletariatet i tømme samtidig som det er et markant press for å komme inn i den materielt uproduktive elite (og det å komme inn er en av systemets belønningsmekanismer). Altså må det ekspanderes mer i bredde (territorielt) og dybde (utbygging), dette skaper imidlertid muligheter for et enda større proletariat som er enda vanskeligere å kontrollere; og så videre. I tillegg til dette kommer da naturens begrensninger inn: i den grad jorden pines ut må ny jord skaffes til veie; altså nok et ekspansjonsmotiv.

Hvorfor kan ikke dette vare når først balansepunktet er nådd? Tesen vil være at det er noe ved det oksidentale som gjør dette umulig eller i hvert fall usannsynlig: mangelen på et innebygget stopp-signal. Hvorfor skulle man stoppe? Naturligvis fantes det rent geografiske grenser: romer-riket nådde kanskje ytterpunktet av det de kunne kontrollere forholdsvis tidlig - kommunikasjons- og transportmuligheter tatt i betraktning. Men en elv, eller til og med en fjellkjede, er ikke noe svar på begrensningsspørsmålet, det er bare et bekvemt tillegg til de militære forsvarsverker og et stopp-signal for de som er svakt utstyrt med sosiale og menneskelige kriterier (kanskje en grunn til at oksidenten så ofte har vært opptatt av slike "naturlige" grenser?) Man fortsatte, systemet tjente eliten og gjennom en viss evne til å dele (panem et circenses, velferdsstaten) også det indre proletariat. Det ytre proletariat kunne til dels beherskes gjennom godt samarbeidende (og godt belønnete) lokale eliter - dessuten var det langt borte. Altså fortsatte systemet langs sin logikk helt til det var umulig å opprettholde balansen lenger - og det hele begynte den lange veien ned mot undergangen med svekkingen av de gamle sentra (Roma, London, Paris) og etter det de nyere sentra (Bysants, Washington, Moskva) ettersom periferiene begynner mer og mer å lite på sine egne krefter (self-reliance).

Diagrammene antyder på hvilket abstraksjonsnivå dette perspektivet ligger. Det er selvsagt ingen tese om at alt er parallelt i de to systemer. Tesen er at prosessene disse to strukturer gjennomgikk og gjennomgår, mer enn strukturene selv, har meget sterke likhetspunkter - at på prosessplanet er logikken den samme. Således er dette perspektivet nokså uvedkommende om den romerske sirkustradisjon var et ledd i en døds-kultus og en strategi for å skape prestisje for den som arrangerte tilstelningen, og om moderne underholdningsindustri også er en del av samtidens kunst og en strategi for å skape omsetning for de produkter som man mer eller mindre åpenbart kan annonsere for. ¹³⁾ Alle disse motivene kan være forskjellige, allikevel kan funksjonen, å holde masser i tømme, være ensartet. Det essensielle er produksjonen av proletarer (i romer-riket kanskje best oppfattet som folk uten land og tilknytning til krigeryrket, i oksidenten idag som folk uten kontroll over produksjonsmidler) og nødvendigheten av kontrollmekanismer. På det abstraksjonsnivå som her brukes er det likhetene snarere enn forskjellene som aksentueres; i det ligger det ikke en underkjenning av forskjellene, men et forsøk på også å trekke frem likheten.

Mens forsøket på å skape et perspektiv som gjør det mulig å si noe om oksident og orient spenner over enorme distanser i rom, er dette et forsøk på å si noe om to systemer som utfoldet seg mer eller mindre på samme sted i rom, men over enorme forskjeller i tid. Akkurat som det foreligger en fare for å oksidentaliserer orienten, foreligger det en klar fare for å moderniserer romer-riket; begge deler for å gjøre dem mer like med det nåtidige, oksidentale utgangspunkt og dermed tilfredsstillende makrohistoriske teoretiseringsbehov. Dette er utvilsomt riktig; noe av stridene mellom oksidentalister og orientalister og mellom modernister og primitivister har dette utgangspunkt. ¹⁴⁾ En viktig forskjell: mens kinesiske og japanske forskere kanskje kan bidra til innsikt om oksidenten ved å gjenkjenne trekk som er mer prominente i deres historie, har romerske historikere ingen sjanse til å gjøre noe tilsvarende med vestens historie idag. Men hvis man tror det ville vært interessant om Tacitus hadde vært i stand til å gjøre dette, har man lite grunnlag for å tro at man ikke kan bruke vestlig samtids-historie som en heuristikk for å se trekk ved romersk historie.

Imidlertid vil vel det typisk makro-teoretiske svar ligge langs en annen akse: man kan lage overbegreper og overordnede teser som romer-riket og vesten idag vil være spesifikasjoner av. Det er for eksempel ikke vanskelig å lage et tredje diagram på grunnlag av de to som er gitt her og innføre parametre som gjør de to diagrammene til spesialtilfeller. Makroteorien blir dermed abstrakt - så abstrakt at den også kan matematiseres (eller i hvert fall modelleres, med simulering-modeller). Å kreve av en slik teori at den skal kunne falsifiseres på det nivået er en misforståelse av teoridannelse - dens oppgave er å gi perspektiver for forståelse av de to imperialisme-fenomenene som så kan testes på de to eksemplene selv. Det er også viktig å merke seg at dette ikke er noen generell imperialismeteori, bare for imperier dirigert av ekspansiv kosmologi.

2. Hva er makrohistorie: tolv punkter til diskusjon.

Etter denne omtalen av enkelte forsøk på makro-historisk teoretisering la oss nå prøve å gå mer systematisk til verks. I det følgende er tolv standpunkter til epistemologiske og metodologiske problemer skissert, med utgangspunkt i en definisjon av makrohistorie. Min definisjon av makrohistorie er således meget enkel. Makrohistorie er en oppbygging av vår selvopfatning som mennesker, basert på de store enheter. Pkt. 1 - i tid, "la longue durée", eller, som jeg vil foretrekke å si, også "la longue durée", for makrohistorien kutter ikke ut de mindre tidsopplevelser. Pkt. 2 - de store romenheter. Pkt. 3 - de store problemer. Det er ikke makrohistorie å se hvordan tannråten har utviklet seg i løpet av de siste 2500 år i det vestlige rom. Det kan gjøres, og det viser seg at tannråten følger det U-formete tidsskjema ikke så aller verst, det som jeg selv synes er nyttig å ha når man prøver å beskrive den vestlige sivilisasjon. Når tannråten går ned, synes det som om imperiekonstruksjonene også går ned. Når tannråten går opp, går imperiekonstruksjonene opp. (Tannråten er for tiden for nedadgående). Altså tre stote ting, tid, rom og tema eller fokus, om man vil.¹⁵⁾

La meg nå gå derfra over til tolv teser om makrohistoriens epistemologi. Jeg begynner da med tid. Personlig hadde jeg arbeidet en del med dette før jeg hadde gleden av å lese Braudels essay, og er i en viss forstand glad for det, fordi jeg tror at man kan komme enda lengre langs den linje Braudel så glimrende har staket opp. Det finnes rytmer i tid. Det finnes rytmer fra den aller minste lille diskontinuitet som vi kaller en begivenhet, til, og her er jeg uenig med Braudel, det tidløse. Jeg tror at for våre formål er f.eks. det geologiske, relativt tidløst, for geologisk tid strekker seg så meget lengre enn historisk tid i noen rimelig forstand, at forholdet mellom dem gir en ligning som i det vesentlige kan uttrykkes som tidløshet. Jeg kjenner intet som med noen rimelighet kan kalles menneskeskapt som kan sies å være tidløst, men det finnes selvfølgelig strukturer så bastante at de varer lenge.

Og så ser man da tidsrytmer for seg, fra de minste begivenheter til det tidløse, med en rekke mellomformer. I Braudels forestilling om det sykliske kunne man bygge inn mange ting. Det er f.eks. to former for syklisitet som synes viktige: de som på en eller annen måte har et høydepunkt på midten, og de som har et høydepunkt i begynnelsen eller i slutten. For Sorokin, for eksempel, var høydepunktet i begynnelsen teoretisk veldig viktig; det samme for Bertrand Russell. Forestillinger om at et system bygger seg opp i sin begynnelse og langsomt eroderes, rives ned: Sorokins berømte bilde av de asketiske paver som langsomt blir rundere og rundere ettersom århundrene skrider frem, helt til de i vellevnet forsvinner nede på bunnen av systemet, som da oppløser seg selv og et nytt fremstår. Men hvordan vet nå Sorokin det? Ja, det er i følge sigende ved å prøve å kalkulere deres gjennomsnittsvekt på bakgrunn av malerier, altså gjennomsnittsvekt pr. århundre. Tilsvarende med Russells forestilling om maktformenes erodering: fra de mere subtile, karismaorienterte regimer, basert på kontrakt eller normativ makt, til de som er bygget på den rene voldsanvendelse. Man kunne kontrastere det med marxistiske forestillinger, om formasjoner som bygger seg opp, når et høydepunkt og så eroderes igjen gjennom sine indre motsetninger, til de kommer til et punkt hvor de visner hen og gir grunnlag for en ny formasjon. Og man kunne tenke seg de store, de virkelig lange bevegelser, som ikke har

noe klar begynnelse eller slutt, men som synes å gå gjennom tiden med en viss akkumulasjon eller en viss nedbrytning. Og man kunne tenke seg hvordan disse kolliderer med de relativt permanente fenomener, strukturene, og hvordan det i brytningen, slitet, rivningen mellom de forskjellige rytmer oppstår det jeg savner i Braudels fremstilling: de store transformasjoner. De store transformasjoner, det er da signalet om at visse måter å gjøre ting på har kommet til sin slutt og at nye måter fremstår.

Jeg finner det altså nyttig å se tre slike transformasjoner i nyere vestlig historie: overgangen mellom antikken og middelalderen, mellom middelalder og moderne tid og en som det kan hevdes at vi står oppe i nå. Hvis det hevdes at vi står opp i den nå, så vil altså tesen være nok en grunn til at transformasjonsforståelse er viktig. Man kan si at dette ikke er annet enn hva marxister har sagt til enhver tid: de har snakket om senkapitalisme meget lenge. Det perspektivet jeg står for er etter mitt skjønn videre enn det marxistiske og inkorporerer det marxistiske.

Hvis man nå ser på alle disse rytmer av forskjellig art, så kan de selvfølgelig sammenliknes med partituret til en symfoni. Man har de hissige små fiolingniss, som mikrohistorikerne har beskjeftiget seg med, man har de lengre baner, indikert kanskje av enkelte treblåsere, man har de brutale paukeslag; man savner kanskje orgelpunktet, tonen som holdes. Og man kunne tenke seg andre raffinerte ting bygget inn i et orkester, særlig i den mer symfoniske fremstilling. Så kommer man da selvfølgelig, dit hvor parallellen bryter sammen: jeg tror ikke det er noen komponist, og det er heller ingen forestilling om harmoni. Det er mulig at historien går i dur og moll i visse perioder, i hvert fall for noen, det finnes ganske visst kontrapunkt, det finnes satser, og jeg tror nok også at når den vestlige symfoni, den symfoniske form, er bygget på en veksling mellom de typiske allegro og de typiske andantesatser, så ligger det i det en innebygging av en tidsoppfatning som igjen spilles ut i hvordan homo occidentalis skaper virkelighet, gjennom sin historie, gjennom vekslingen mellom ekspansjon og kontraksjon omtalt ovenfor. Orientalisk musikk ville kanskje la allegro og andante gå mer sammen, i den forstand at noen deler av orkesteret ville

spille allegro og andre ville spille andante på samme tid, en mer yin-yang preget oppfatning av musikk som jeg skulle tro er den vestlige komponist mer fremmed. Partituret, som vi alle i en viss forstand er interessert i å prøve å lese, er altså ikke et partitur man kan få tak i ved å kjenne komponisten. Det er heller ikke et partitur som har noen klar første eller siste side. Det er også nokså gunstig for oss å være oppmerksom på at vi ikke vet hvor i partituret vi er. Kort sagt, som alle såkalte paralleller har denne sin virkelige heuristiske tyngde i det øyeblikk man begynner å eksplorere, ikke bare paralleller, men også ikke-parallellene. Poenget med analogier er at de ikke skal være analoge, hvis de var helt analoge trengte vi dem ikke.

Pkt. 2 - rom, hvilke romenheter? Her kunne man tenke seg en historieoppfatning som går ut på et interdependensorientert rombegrep. Man starter et sted og så tar man da med seg det som synes å stå i en vekselvirkning til der hvor man har startet, på en slik måte at det er forholdsvis skarpt fall når man kommer til yttergrensene. Man tar med seg det som er relevant ut fra en interdependensteori. Jeg tror imidlertid man kommer lengre, og dette er ikke nødvendigvis antitetisk til det som er sagt, ved å bruke sivilisasjonsbegrepet. Hvorfor det? Sivilisasjon oppfattes altså da som en kode. Det er en kode som gir et program for visse måter å handle på. Ettersom handlingen skrider fremad og materialiserer seg forsterkes koden. Koden finnes dels materialisert i de spor som handlingen har etterlatt seg. f.eks. i oppbyggingen av strukturer (permanente handlingsmønstre), dels finnes den som dypideologi, det vil se som felles forutsetninger, som eliten innenfor vedkommende sivilisasjon har bygget seg inn i.

Da vi startet professoratet i fredsforskning ved Universitetet i Oslo, var noe av det første vi gjorde en undersøkelse, som ennå ikke på noen måte er avsluttet, om likheter mellom marxisme og liberalisme, utfra forestillingene om at likhetene vil si noe om vestlig dypideologi. Marxismen, for eksempel, mener den er i stand til å si noe om Asia, og går ut fra at historisitet er å gjennomleve den dominante vestlige historiske stufengang. Å bli "brakt inn i historien" er i virkeligheten vestliggjøring. Man skulle prøve den oppfatningen på asiater med tilstrekkelig stor grad av selvbevissthet til verken å la

seg dupere av liberalisme eller marxisme, og se hvor langt man kommer: de ser vestligheten tydeligere enn vi gjør. En metode i jakten etter den vestlige kode er altså å finne det som er felles i vestlige ideologier som presenterer seg som antitetiske. Dette kan gjøres på mange måter, jeg vil bare sterkt fremheve at i forsøket på å finne en slik kode ligger det ingen som helst tese om at idéene er primære. Kode eller kosmologi er ikke en idé, det er en måte å ordne ting på, materielle og ikke-materielle ting, og det er isomorfin i de måter disse ting er ordnet på som konstituerer koden.

Pkt. 3 - de store problemer. Jeg tror det er to angrepspunkter hvis man ønsker å se på de store problemer. Det ene angrepspunkt ville knytte dem til fundamentale behov, til kampen for sikkerhet, til kampen for å overleve økonomisk, til kampen for å utvikle eller beholde sin identitet, til kampen for frihet, for å nevne fire av de noe fete ord. Jeg tror ikke vi kommer forbi de begrepene, og at det som nok til en viss grad vil kunne kreves av en som arbeider med makroteori er teorier som er relevante for forståelsen av dette.

Det andre angrepspunkt er å se på de store grupper av mennesker. Nasjon er et eksempel, men det er selvfølgelig også klasse, aldersgrupper, kjønnsgrupper. Det er derfor ingen tilfeldighet at kvinnehistorien og barnehistorien fremstår som en helt viktig, vesentlig hovedbestanddel innenfor den generelle makrohistoriske orientering. Dermed sprenges de snevre romrammene satt av nasjonshistorien. Det geniale ved Marx var selvfølgelig evnen til både på samme tid å organisere sin tenking langs de store problemer, slik de er behovsdefinert, spesielt da identitet og de økonomiske midler til å overleve. Og på den annen side å organisere dem langs enkelte av de store grupper. Og med en gang man sier det, kommer da selvfølgelig også kritikken mot marxismen inn med noe av samme styrke: hvorfor er marxismen klasseorientert og så lite kjønnsorientert? Hvorfor er den i likhet med liberalismen i det vesentlige en teori om hvordan middel-aldrende menn har det og ordner seg? Hvorfor kommer aldersgruppene så perifert inn? Hvorfor er frihets- og sikkerhetsteorien så svak, mens identitets- og velferdsteorien er så sterk? osv. I dette ligger det selvfølgelig

ingen som helst form for angrep på Marx, unntatt for dem som prøver å søke sikkerhet ved å henføre alle viktige ting til én forfatter. Hvis man gjør det, tror jeg man står i et tankefengsel og at det dialektiske i den menneskelige historie fortaper seg i forsøket på å sikre en ankerkjetting rundt et monument som fremsto på ett tidspunkt i ett århundre.

La meg nå raskt nevne fem ord som videre stikkord for punktene 4-8: makrohistorien er diakron og først og fremst nomotetisk, holistisk, dialektisk og eklektisk.

I punkt 4 - det diakrone ligger et synspunkt som ikke er trivielt. For makrohistorien trenger man ikke ta noe standpunkt til hvorvidt den er aktørorientert eller strukturorientert, faktum er at den vil være begge deler. Men den er fundamentalt prosessorientert. Den er et forsøk på å identifisere langtidsprosesser i deres rivning mot det mer konstante på den ene side, og kortids-begivenhetene på den andre. Tidsperspektivet er pr. definisjon langt nok til at man får med seg langtidsprosessene. Av en makrohistorie skal det kreves at noe beveger seg. Jeg tror ikke det derav følger noen som helst tese om at det skal være ett punkt fra hvilket alle bevegelser stråler ut. Det skal være mekanismer som er dynamisk i den; i Ibn Khaldoun og Marx finnes det klare eksempler på slike mekanismer. Det finnes det også i Sorokin, Toynbee, kanskje i mindre grad i Weber.

Pkt. 5 - det nomotetiske i makrohistorie. Med det menes da muligheten for selv med disse store enheter å foreta sammenlikninger, at man altså opererer med mer enn én enhet av samme type. Det som er fascinerende i forbindelse med Romerriket og Vesten, og som har vært gjort mange ganger fordi det har fascinert mange mennesker, er nettopp å ha to enheter og prøve å se om det skulle være noe av den samme logikk som dirigerer dem. (Dermed er det ikke sagt at man ikke kan prøve å fylle ut mellomrommene mellom enhetene og skape en mer ideografisk makrohistorie, men oppgaven er vel nærmest uoverkommelig.) Dette leder meg da rett over til det neste punkt 6, om det holistiske. Jeg tror det er lite fruktbart å stille spørsmål om hva som er den ene faktor som ledet til Romerrikets undergang. I det holistiske

ligger et forsøk på å prøve å identifisere en familie av ting, materielle, ikke-materielle ting som henger sammen, som hører, om man vil, til samme fundamentale kode. I visse perioder renyrkes den koden, atavistiske elementer skilles ut, det nye som trenger seg frem har man ennå kraftige barrierer mot. Det er en indre logikk som definerer det naturlige og normale. I slike perioder er det også kanskje mulig at tingene er i balanse. Det er et ekvilibrium i dette som gir eliten en kontroll som er den kontroll de ønsker. Hvis noe går galt i dette, kunne man kanskje anlegge det synspunkt at det kunne akkurat like gjerne gå galt på ett punkt som på et annet. Og at det da rent empirisk skiller seg ut ifølge enkelte former for metode som én hovedfaktor, ikke bare kontrafaktisk, men også, kunne man si, rent generelt teoretisk kanskje bør bli stående som en nokså tilfeldig ting. Det kunne lett ha vært annerledes, men det som ikke kunne ha vært annerledes er at den generelle koden systemet er bygget opp etter, er av en slik art at den har undergangen bygget inn i seg. Undergangen er en del av det, derfor konklusjonene - the cause of the decline of the Roman empire, is the Roman empire, og the cause of the decline of the West, is the West.

Hvordan man nå prøver å fremstille det holistiske står for meg som et fundamentalt tankekors. Vi i vår nordiske universitetstradisjon lever i periferien av sentrale europeiske rom. Vi lever i utkanten av f.eks. den kartesianske tankemåte, og den kartesianske tankemåte, fremstillet i Discours de la méthode er basert på forestillingen om at det komplekse kan deles opp i en rekke komponenter, og så begynner man med de enkleste. Ved å følge dette prinsipp er man antakeligvis blitt i stand til å lage biler, og også atombomber, men kanskje ikke dyp historieforståelse og kanskje heller ikke blitt i stand til å leve, la oss si, et rikt, lykkelig liv. Vi står her overfor noe hvor jeg ville anta at vi alle sammen er dilettanter og amatører. Vår analytiske, kartesianske, eller skal man gå lenger tilbake, kanskje manikeiske, kanskje aristoteliske tankemåte er av en slik art at de blokkerer.

Mitt eget amatørmessige forsøk, som ikke på noen måte er originalt, er da forsøket på å ta en rekke komponenter, å prøve å sette dem sammen i det en amerikaner ville kalle "a dynamic

flor chart" og så ved hjelp av det å få en form for forståelse av totaliteten i det hele. Denne dynamiske totalitet er da det holistiske. Selv har jeg store vanskeligheter når jeg hører en indisk guru eller en såkalt kinesisk vismann snakke om "det holistiske", for det høres for meg ut som bla bla. Og den kartesianske trang til å la dette bla bla, legge det på et bord og begynne å kutte litt og så ordne det og sette det sammen med piler til slutt, er sterkt. Jeg ser dette da som et fundamentalt problem, spørsmålet er om vi i den vestlige sivilisasjon i det hele tatt kan reflektere holistisk over oss selv og andre. Vi skal imidlertid være sikre på en ting: det er andre som gjør det. Det er andre, i den tredje verden, som reflekterer over oss i stadig stigende grad ettersom deres selvbevissthet øker.

Pkt. 7 - det dialektiske. Jeg nevnte kontrapunkt i forbindelse med partituret. Jeg tror at det er fundamentalt i enhver makrohistorisk fremstilling å prøve hele tiden å ha en våken sans for det underliggende kontrapunkt, og at dette kanskje er et punkt som verken Ibn Khaldoun eller Malthus og Marx var sterke nok på. Med det mener jeg da de grupper, de strukturer, de koder som er antitetiske til de dominante. Og la meg da med en eneste gang si at jeg oppfatter ikke det vestlige proletariat som noe som har en kode som er imot den dominante kode. Jeg oppfatter den som en klasse med temmelig nøyaktig den samme koden, at den eneste vesentlige forskjell er at de selv ønsker makten. Det det franske kommunistparti ønsker å gjøre med Frankrike, og jeg vil si at det også gjelder deres medlemmer, ikke bare deres ledere, er først og fremst å ha posisjoner i statsbanker og få vekk de som har posisjoner i private banker.

Med forskjell i kode menes noe ganske annet, og tesen er altså at vi i vest mindre enn andre makter å bygge kontrapunktet inn i oss selv, men vi har det, kan man si, polarisert som temaer som skiller i stor grad mellom kjønn, mellom aldersgrupper, mellom klasser, og at derfor de forskjellige koders motsetninger kommer ut i gigantiske slag hvor de kanskje i andre sivilisasjoner, og spesielt da de orientalske, opptrer i en blandingsform som i hvert fall de orientalske selv opplever som mer balansert. En orientalsk tese om det oksidentale er at det oksidentale alltid overdriver. Når vi er imperialister, er det uten grense. Etter det imperialistiske vil det da komme det

Utsatte, så jeg går ut fra at om 50 år vil mange av oss være
kryper og piske oss selv på en eller annen måte. Vi vil
krype med en eller annen slags form for kors over og under oss,
vi vil ste om avlat for våre synder, og den orientalske observa-
tør vil se på oss med dyp skepsis og vil kanskje kunne si
"jeg hatet dere i den imperialistiske periode, jeg forakter
dere nå".

Pkt. 8 - det eklektiske. Jeg tror det fører kort å stille
giganter som Ibn Khaldoun, Malthus, Marx, Sorokin, Toynbee,
Spengler, Weber opp mot hverandre. Å prøve å stille dem opp
mot hverandre vil jeg se på i noen grad som uttrykk for visse
uheldige tradisjoner innenfor vår metodelære, nemlig forestil-
lingen om at mellom teorier skal man velge på basis av data.
Det synes så opplagt at det her dreier seg om komplementære
forestillinger, at de alle har fattet, og bidradd til å forme,
fliker av virkeligheten. Jeg tror at makrohistorien er i en
fase og kanskje alltid bør være i en fase, hvor den programmatisk
bør være åpen i den forstand at den ikke søker ett aksiomatisk
utgangspunkt, den dynamiske faktor i verdensutviklingen, men
heller prøve å se på en rekke slike faktorer. For å ta et eksem-
pel, la oss si Ibn Khaldoun. Ibn Khaldoun har en firegenerasjons-
teori som er besnærende vesentlig. Den har sin store styrke ved
å bygge inn i seg en syklisk oppfatning. Den har sin svakhet
ved å neglisjere la longue durée, ved å neglisjere linære ten-
denser. Den har en annen svakhet ved å neglisjere muligheten
for at selve samfunnskoden kunne bli forandret drastisk. Det
finnes f.eks. i Ibn Khaldoun intet som etter mitt skjønn kunne
bidra til å gi innsikt i den fundamentale forskjell mellom
antikk og middelalder i vestlig historie. Altså ser man styrker
og svakheter.

Hvis man nå tar det marxistiske perspektiv er en svakhet
etter mitt skjønn at den f.eks. ikke i det hele tatt har bygget
inn i seg noen forestilling om størrelse som en faktor. Den er
størrelsesblind i det vesentlige; det er ikke bygget inn i den
noen forestilling om at størrelsen i seg selv, enten nå makt-
balansen ligger hos folket eller i en liten elites hender, i
seg selv kan være en faktor som kan tyngde det hele ned til et
punkt hvor det bryter sammen. I det hele tatt vil jeg nesten

si at størrelse er en av de mest neglisjerte faktorer i samfunnsvitenskapelig tenking, en faktor som derfor med stor rett kunne bringes inn. Så kommer da samtidig, selvfølgelig, marxismens enorme styrke, dens dialektiske preg; det finnes et kontrapunkt, det finnes en motkode som etter hvert da absorberes av den dominante kode i kampen, det finnes i dette en vekselvirkning. Men på den annen side den helt klare linjærhet i tankeskjemaet slave, føydal, kapitalistisk, sosialistisk, kommunistisk samfunn, i motsetning til forestillingen om at det også kunne være sykliske tendenser. Dette blokkerer f.eks. for forestillingen om at etter den nåværende epoke, etter senkapitalismen, kunne det komme noe som ville minne atskillig mere om den europeiske middelalder enn om f.eks. det sovjetiske system. Og jeg tror ikke det er galt på noen måte å si at den sovjetiske samfunnsform er forenlig med store mengder av den marxistiske tankegang, forenlig nok til at den sovjetiske ortodoksi kan stå frem og forsvare seg med marxistisk ortodoksi. Jeg tror videre at et hovedpoeng ligger nettopp i neglisjeringen av størrelse som en hovedfaktor.

Her er ikke anledning til å gå inn på alle disse giganter. Poenget, tesen er forsåvidt klar: å holde åpen til enhver tid en makrohistorisk oppfatning. Ikke lukke den rundt ett aksiomatisk hovedpunkt fra hvilket man så skal prøve å dedusere resten. Og å se på disse giganter som en gave, en fin kilde til berikelse og gjensidig berikelse av hverandre, i stedet for å oppfatte dem som gjensidig antitetiske. Å se på virkeligheten som så omfattende og så kompleks, langt mer kompleks enn noen gigant, og at vi derfor trenger en uendelighet av både små og store for å arbeide med vår mosaikk.

Neste punkt, 9, et nokså enkelt punkt: at makrohistorie er tverrfaglig er like sant som at mikrohistorie er tverrfaglig. Jeg tror det var et veldig gjennombrudd, for historieforskningen å ha kommet til det punkt hvor dette ikke lenger blir oppfattet som problematisk. At dette selvfølgelig også gjelder for mellomhistorien, mesohistorien, er klart. Et annet punkt, 10, er av samme type: det finnes ingen innebygget motsetning mellom makro, meso- og mikrohistorie. Jeg har selv prøvd å bruke bildet av mikrohistorikeren som en som forsket trafikk ved å stå nede på gatehjørnet, evt. å kjøre bilen selv. Mesohistorikeren er en

som tar heisen opp på toppen av en høy bygning. Makrohistorikeren er i helikopter et stykke opp, det er mulig at han er ovenfor skyene; et behagelig liv fordi man ikke er hemmet av for mye data, men det er selvfølgelig den vanskelighet at det kan bli skyforskning snarere enn trafikkforskning. At disse tre perspektiver ikke er kompetitive, men skulle berike hverandre, synes trivielt.

Pkt. 11 - hvor står dette i forholdet mellom sekundær- og primærkilder? Det er klart at makrohistorien i stor grad vil basere seg på sekundær tenkning. Og det er også klart at den strekker seg frem til hugg i løvehulen av den grunn. Det gjør den med glede, for det kan den lære av. Det er også klart at en makrohistoriker vil komme frem til teorier eller hypoteser av en slik art at han vil bli tvunget til å oppsøke nye primærdata, som antyde i de to eksemplene i første avsnitt.

Pkt. 12, er dette falsifiserbart? Et hovedkriterium i tradisjonell metodelære, et kriterium som jeg med visse forbehold er enig i for vitenskapelighet. Jeg vil si det er falsifiserbart langs sine kanter, som Quine sier i et berømt essay, men det vil alltid i en teori være en kjerne som ikke er falsifiserbar. Den kjernen vil hos makrohistorikeren som regel være mere eksplisitt enn hos mikrohistorikeren. Mikrohistorikerens menneskebilde, hans aktørbilde, vil som regel tilhøre dypideologien og av den grunn ikke være problematisert. Makrohistorikeren vil antakelig være tvunget i større grad til å eksplisittere sin kjerne og av den grunn vil det mot ham reises større krav til falsifiserbarhet. Hvor kjernen i dette kravet ligger, hvor grensen for det går, er i seg selv et epistemologisk problem av betydning. Jeg tror ikke vi noen gang skal ha noen illusjon om at vitenskap er forenlig med ubegrenset falsifiserbarhet. Det man kan kreve av den er at i hvert fall sentrale slutninger fra et byggverk som man lager skal kunne falsifiseres og at det skal kunne stå for empirisk prøving. Hvis det viser seg at det falsifiseres, skal man kunne kreve at revisjoner taes. Hvis det viser seg at det er en stor falsifiseringmengde og en meget liten revisjonsmengde, kan sertifikat for uvitenskapelighet utstedes og undertegnes, det synes jeg må være helt rimelig.

Men det synes meg ikke uproblematisk hvor stor falsifiseringsmengden skal være og hvor liten revisjonsmengden, før forholdet mellom dem er av en slik karakter at sertifikatets utstedelse finner sted.

3. Avslutning: noen refleksjoner omkring refleksjonene

Vi gjentar: det er intet spesielt ved makrohistorisk teori bortsett fra selve emnet. Teoridannelse er ordning av teser med deduksjon som ordningsrelasjon; teser er noe som deler alle mulige kombinasjoner i to - de som inkluderes og de som ekskluderes. Empiriske teser inkluderer det observerte og ekskluderer det ikke-observerte; teori-teser (også kalt hypo-teser) inkluderer det forutsette og ekskluderer det ikke forutsette - forskning består i å bringe i hvert fall noen empiri-teser i overensstemmelse med i hvert fall noen teori-teser.¹⁶⁾ Empirien kan komme før teorien som da virker ordnende; teorien kan komme før empirien og da virker den prediktivt eller postdiktivt (historikeren er prinsipielt begrenset til det siste: teorien kan komme før det foreligger data om hendelsen, men ikke før hendelsen selv). På grunn av makrohistoriens høyere abstraksjonsnivå - den presses opp i abstraksjon nettopp fordi den spenner over større avstander i tid og rom - vil det eksistere en større kjerne av utsagn som ikke kan prøves direkte. Blant disse utsagnene finnes også en rekke former for prosa som best kan kalles perspektiver, paradigmer (utsagn om hvilke enheter og dimensjoner man ønsker å arbeide med og hvilke helt fundamentale relasjoner man anser for å gjelde mellom dem). God makrohistorie fremstår når hele byggverket er godt, dristige perspektiver som tillater en å se gamle og nye ting på en ny måte såvel som godt dataarbeid - det siste ofte utført av andre. Og i dette ligger vel en kilde til irritasjon. Makrohistorikeren vil beite på andres rydninger etter slagordet je prends mon bien où je le trouve.

Makrohistorikeren vil også ha som materiale noe ganske annet enn data: han vil ha andre(s) teorier som materiale og prøve å ordne dem. For å ta et eksempel: det antas ofte at i oksidenten står individualismen sterkere, i orienten er det kollektivet som er sterkest, individet er mer underordnet. Forsøket på å karakterisere orient og oksident bør ikke støte an mot slike innsikter.

Det forsøket som er gjort i første avsnitt forutsetter en høy grad av integrering av koder, kosmologi på individplanet i oksidenten, men polarisering på samfunnsplanet - noe som skulle være i hvert fall forenlig med en tese om sterke individer med klar handlingstendens, i ekspansiv eller kontraktiv retning, og samfunnsformasjoner med mye indre splid. Det er også forenlig med tesen om individer som forsvinner mer i kollektivet i orienten siden integreringen av ekspansiv og kontraktiv kosmologi er på individplanet og dermed legger motsetningene inn i individet (og gjør dem mindre skarpe i kantene, i vestlig forstand) og samtidig skaper kollektiver uten tendenser til overdrivelser i den ene eller annen retning.

Intet av dette står i noe konkurranseforhold til mikro- og mesohistorie; like lite som medisinsk forskning som prøver å forstå hele den menneskelige livssyklus (og det synes det å være lite av, makromedisin) er i strid med den spesialiseringen i tid (f.eks. barnesykdommer) og rom (f.eks. oto-rhinolaryngologi) medisinen er best kjent for. At makrosynspunktet kan være pessimismeskapende er klart, med mindre man skifter perspektiv og ser det fra det nyes synspunkt, eller fra et mer totaliserende synspunkt hvor selv fenomener som oksident og orient inntar sin plass i en endeløs tidflyt. Slike perspektiver leder henimot refleksjoner om samfunns opprinnelse, historiens begynnelse og slutt og slike ting, sterkt uforenlig med en positivistisk forskningstradisjon, forenlig med andre.¹⁷⁾ Kanskje utelukker ikke disse tradisjonene hverandre?

Konklusjon: I historikerens kjøkken finnes det mange muligheter, enkelte delikate og sterkt iøynefallende. Hvis mikro/mesohistorikeren peker på gigantene og sier vestigia deterrent, kan makrohistorikeren svare at dersom mikro/mesohistorikeren foretrekker å koke på støv og smuler, er det ham selvfølgelig tillatt. Begge parter har meget å lære - og folk i sin alminnelighet har rett til å ha en allsidig historisk meny til din disposisjon.

N O T E R

Innledningsforedrag holdt på den 14. nordiske fagkonferanse i historisk metodelære 22.-24. mai 1978 på Leikanger Fjordhotell. Jeg er mine medarbeidere gjennom flere år, Tore Heiestad og Erik Rudeng, takknemlig for diskusjoner som til dels ligger til grunn for de arbeidshypoteser dette foredraget er bygget rundt.

1. Med "syklisk menes det; når fasene er gjennomløpet kommer man tilbake til noe som om enn ikke identisk ihvertfall likner sterkt på utgangspunktet. Hos f.eks. Marx og Sorokin finnes det også sykliske elementer, det er visse faser systemet må gjennomløpe - men disse er definert på et abstrakt nivå slik at store variasjoner tillates. Marx har en klar organisasjonsmodell med død og fødsel, til og med med jordmødre; Sorokin har mentalitets-sykler som gjennomløpes - men begge er abstrakte nok til å tillate variasjon, til og med elementer av linearitet (f.eks. teknologisk akkumulering). Khaldoun har ikke dette: beduinene stormer inn mot byene på temmelig nøyaktig samme måte hver gang. Men kanskje var det en god modell på hans tid?
2. Dette gjelder vel også Braudel's hovedverk The Mediterranean and the Mediterranean World at the Time of Philip II.
- ideografisk og inspirerende!
3. En liten undersøkelse av varigheten av de romerske keiseres regimer ga følgende resultat (basert på kronologien i Gibbon's verk): Fra Augustus til og med Gordian III, fra + 23 til + 249, var det 272 år og 36 regimer, altså et gjennomsnitt på 7,6 år; fra Philip til og med Romulus Augustulus' fall i +476 var det 227 år og 52 regimer, som gir et gjennomsnitt på 4,7. Skillet omkring år 250 er rimelig, det angies av mange forfattere som begynnelsen på nedgangen. Hvis vi deler hele tidsrommet i perioder på ca. 50 år hver, er det ingen jevn nedgang i regimets lengde. Men ytterpunktene er den første perioden, regimet til Augustus med 37 år, og den siste (455-476) med 10 regimer på 21 år, altså et gjennomsnitt på 2,1.
4. Det bør fremheves at dette er ikke noe krav som kan sies å høre inn i kjernen av de krav noe bør tilfredsstillte for å fremstå som "vitenskapelig". Snarere bør det betraktes som en intellektuell stil, én måte å drive vitenskap på, eller ihvertfall en presentasjonsform. En sterkt pyramidal teori-pyramide med ett ordnende prinsipp på toppen

kan sees som en del av en teutonisk stil - som fremhevet i Johan Galtung, "Deductive Thinking and Political Practice: An Essay on Teutonic Intellectual Style", i Papers on Methodology, Ejlers, Copenhagen, 1979.

5. Men det forhindrer ikke at forsøk på det andre plan kan være fruktbare. Alle vet, ihvertfall intuitivt, at det finnes koder for enkelt-individer: et slags minimum av prinsipper som fungerer som programmer for dem. Kjenner man disse prinsippene, kan man forstå (noe som ikke er det samme som forutsi) et menneskes handlinger. Teorier for fundamentale behov er et slikt forsøk på universalnivå: vanskeligheten er at den enten fører til trivialiteter eller til universalisering ut fra det som gjelder i visse tid og rom-lommer - f.eks. moderne oksidentalisme. Selv er jeg interessert i sub-kosmologier innenfor den moderne oksidentalisme, spesielt innenfor feltet "intellektuell stil" - et sterkt understudert område. Således synes teutonisk, gallisk og engelsk stil å være forholdsvis karakteriserbare.
6. For en utførlig gjennomgåelse av dette tema, se Johan Galtung, "Social Cosmology and Western Civilization", Papers, Professoratet i konflikt- og fredsforskning, Universitetet i Oslo, 1978.
7. Dette er da et gjennomgangstema i sosiologi: allokering til status på grunnlag av medfødte eller ervervede egenskaper.
8. Dette er med litt omskriving, de samme åtte variable som ble brukt i en rekke undersøkelser om sosial posisjon i sekstiårene, og i undersøkelsen av opinionen omkring EF spørsmålet (av Nils Petter Gleditsch, mfl.). Se Johan Galtung, Peace and Social Structure, Essays in Peace Research, Vol III, Part I, Ejlers, Copenhagen 1978.
9. Betydningen av biologiske forskjeller antas da å være liten i forhold til den sosiale rolletildeling eller bedre: rolle-tvang. Det er klart at når den sosiale formasjon spiller mer over på mikroplanet, på små selvforsynte enheter, vil kvinnes posisjon kunne øke betraktelig; samtidig som det er klart at den vil kunne minske betraktelig hvis systemet ekspanderer og skaper en rekke roller og funksjoner på til dels ekstreme makro-plan.
10. Det siste er forholdsvis lett å ettervise; jfr. Tore Heiestad, "Some Longitudinal Tendencies", Papers No.26, Professoratet i konflikt- og fredsforskning, Universitetet i Oslo, 1975, table 84.
11. Kinas reaksjon i perioden etter opiumskrigene, Japans reaksjon i tiden frem til Pearl Harbour (og dets mulige reaksjon idag hvis råvare-tilførselen svikter) kan kanskje tjene som eksempler. Men Mao Tse-tung og andres evne til å finne alternative strukturer i kampen mot vesterlandsk

imperialisme og japansk evne til å overleve under okkupasjon og til slutt beseire seierherren på en rekke økonomiske felter og områder, viser også stor evne til å skifte program - eller reformulere det.

12. Johan Galtung, Tore Heiestad og Erik Rudeng, "On the Decline and Fall of Empires: The Roman Empire and Imperialism Compared", Papers, No. 75, Professoratet i konflikt- og fredsforskning, Universitetet i Oslo 1977.
13. Det samme gjelder for motivet til å ekspandere: å erobre provinser erobret til status i Roma (noe som var også gjaldt den vesterlandske imperialisme i stor grad). Å ha kolonier var å ha adgangskort til Klubben av stormakter, noe i likhet med atomvåpnenes funksjon i krigstid). Dette nevnt som respons til Bjørn Qviller's argumentasjon mot angivelig modernisme i fremstillingen av romerriket.
14. Det dreier seg altså om former for etnisering og tid. Men hovedoppgaven i makroniserte synes å være å finne begreper som invertealer og stor gap transuderer avstander i tid og rom; slik Marx må ha opplevd sin fremstilling av den røde tråd gjennom historien. Feilene gjøres først og fremst når man går utenfor slike vel gjennomtenkte begrepsrammer og "oversetter" fra en spesifisering av det generelle mønster til en annen videre. En slik oversettelse gjøres sikkert som regel fra det man kjenner best, til det man kjenner dårligst. Man ikke har gjort det helt til gjenstand for primær forskning. Jeg er Immanuel Wallerstein takknemlig for dette poeng (konferanse ved Max Planck Institutet i Starnberg 7.-9. august 1978), men synes diskusjonen avstå fra å utvikle slike hypoteser er større enn behovet for å begå feil i et forskningsmiljø levende nok til å kunne yte kritikk.
15. Jeg viser til Ross Hume Hall, "Food for Noughts", The Recline in Nutrition, Vintage Books, New York 1973, ss. 10-17, særlig s.15.
16. Johan Galtung, Theory and Methods of Social Research, Allen & Unwin, London 1967, Part II, ch. 6 og Methodology and Ideology, Ejlers, Copenhagen 1977.
17. "Whether they belong to the "diffusionist", "functionalist" or "structuralist" schools, they are basically unevolutionary and anti-evolutionary (about "the majority of twentieth-century anthropologists"). They shrink from examining the whole panorama of social development from its beginning and scornfully refer to any overall view of history as "cultural". (Evelyn Reed, Introduction to Engels, Origin of the Family, Private Property and State, New York 1972, s. 101)